

ISSN : 2278-5639
Impact Factor : 1.883

Volume - IV Special Issue-III March, 2016

J.T.S.S.P.M.

SHRI SHIV CHHATRAPATI COLLEGE

BODKENAGAR, JUNNAR - 410 502, DIST-PUNE

National Workshop
on
Human Rights and Vulnerable Groups
5 to 11 March, 2016

Chief Editor
Prof. Abhijit Patil

Offg. Principal
Dr. Bhaskar Shelke

Global Online Electronic International Interdisciplinary
Research Journal (GOEIIRJ) Nashik Road, Nashik-422101.

Sr. No.	Title of the Article & Author	Page No.
34	मानवी अधिकार आणि महिला सबलीकरण प्रा. डॉ. सौ. वंदना विनायक नढे	115
35	पारधी जमात आणि मानवी हक्क सहा. प्रा. रणदिवे टी. वाय. सहा. प्रा. सुपेकर व्ही. पी.	117
36	स्त्रिया आणि मानवी हक्क डॉ. वैजयंतीमाला जाधव	119
37	भारतीय संविधान आणि मानवाधिकार प्रा. चव्हाण जी. पी.	121
38	मानवी हक्क व भारतीय स्त्रियांची बदलती स्थिती प्रा. भाऊसाहेब सांगळे	123
39	भारतीय कशामगारांच्या समस्या प्रा. डॉ. प्रमोदिनी विठ्ठल कदम	125
40	महिला हक्क आणि कायदे प्रा. डॉ. राहुल यशवंत माने	128
41	पारधी अधिकारांची मौलिकता : एक विवेचन प्रा. डॉ. उगले ए. बी.	132
42	मानवी हक्क आणि भटके विमुक्त समाज प्रा. मुळूक एस. एस.	134
43	भारतीय मानवी हक्काचे उल्लंघन प्रा. खोपले डी. एल.	136
44	वृद्ध आणि मानवी हक्क प्रा. नवनाथ नागरे	140
45	स्त्रीवाद आणि मानवी हक्क प्रा. काळे संजय अंकुश	143
46	पारधी हक्क व महिला : भारतीय वस्तुस्थिती काळे अविनाश राजाभाऊ विशाल व्यंकट रणखांब	146
47	मानवी अधिकार आणि आदिवासी समाज प्रा. प्रदिप वि. देशपांडे	149
48	विकलांग आणि मानवी अधिकार प्रा. डॉ. सुहास आव्हाड	155
49	अपंग व्यक्तींचे मानवी हक्क आणि भारत सरकारची भूमिका : एक चिकित्सक अभ्यास किर्तीकर वाल्मीक भीमराव	158
50	भारतीय संविधान में मानवाधिकारों का महत्व डॉ. नारायण पोहकर	161
51	मानवाधिकार : अल्पसंख्यांक और भारतीय राजनीति डॉ. जी. आर. अवचार	164
52	व्यक्ति की गरिमा और मानव अधिकशार डॉ. बाबासाहेब माने	167

३४

मानवी अधिकार आणि महिला सबलीकरण

प्रा. डॉ. सौ. वंदना विनायक नढे

मराठी विभाग, श्री शिव छत्रपती महाविद्यालय, जुन्नर, जि. पुणे

माणसाला जन्मजातच जे नैसर्गिक हक्क असतात त्याला 'मानवी हक्क' असे म्हटले जाते. ह्या मानवी हक्क चळवळीस दुस-या महायुद्धा आधीच सुरुवात झाली होती. ग्रीक तत्ववेत्ता सेंट थॉमस अँक्वाकायनस याला 'मानवी हक्काचा जनक' म्हटले जाते. त्याच्या मते कलिंग युद्धामुळे सम्राट अशोकाच्या धोरणामध्ये मानवी हक्कांना प्राधान्य मिळाले. तर आधुनिक काळात युरोप खंडात सर्वप्रथम मानवी हक्कांचा विचार झाला.

पुढे १९३९ ते १९४५ या काळात दुस-या महायुद्धात जर्मनीत ज्यू लोकांची कत्तल केली गेली. त्यामुळे मानवी हक्कांची आवश्यकता भासू लागली. दि.१० डिसेंबर १९४८ रोजी संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेने मानवीहक्काचा जाहिरनामा मंजूर केला.

भारतात १२ ऑक्टोबर १९९३ रोजी 'मानवी हक्काची' स्थापना झाली. १९५० मध्ये भारतात राज्यघटना अंमलात आली. महिलांच्या समस्यांकडे लक्ष वेधले गेले नाही.

मानवी हक्क व स्त्री -

समाजात रुजलेल्या लिंगभेदानुसार स्त्रियांना पुरुषांपेक्षा दुय्यम स्थान मिळाले. स्त्रियांवर मोठ्या प्रमाणात अन्याय व अत्याचार झाले. आज जरी स्त्रियांना कायद्याने समान लेखले तरी पुरुषप्रधान संस्कृतीत स्त्रियांच्या वाटयाला आगतिकता आली. अशा स्त्रिया मानवी हक्कासाठी आयोगामार्फत लढा देवू लागल्या.

भारतात स्त्रियांना हक्क मिळावेत म्हणून राजाराम मोहन रॉय, महात्मा फुले यांनी अथक प्रयत्न केले. जागतिक पातळीवर मानवी हक्क संघटनेने स्त्रियांच्या मानवी हक्कांसाठी प्रयत्न केले ते असे-

१. सर्व क्षेत्रातील स्त्रियांना पूर्ण व समान अधिकार मिळावेत.
२. लैंगिक छळ, शोषण, स्त्रियांची अडवणूक यासर्व गोष्टींचे व लिंगभेदाचे निराकरण व्हावेत.
३. स्त्रियांना मानसिक व शारीरिक आरोग्याची शाश्वती दयावी.
४. सर्व कार्यक्षेत्रात स्त्री सहभाग घेण्यासाठी त्यांना समर्थ बनविण्यासाठी आवश्यक माहिती दयावी.
५. स्त्रियांना शिक्षणाची समान संधी मिळावी.
६. सर्व क्षेत्रात निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य स्त्रियांना मिळावेत.

संयुक्त राष्ट्र संघाने १९७५ हे वर्ष 'आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष' जाहीर केले. सन १९७५ ते १९८५ या १० वर्षांचा 'महिला दशक' म्हणून जाहीर केले. यापुढे स्त्रियांच्या सबलीकरणाचा विचार होवू लागला.

भारतात स्त्रियांना सुरक्षितता प्राप्त व्हावी म्हणून काही कायदे करण्यात आले. त्यांच्या कल्याणासाठी अनेक योजना राबविण्यात आल्या. त्या पुढीलप्रमाणे

१. कौटुंबिक समूहपदेशन केंद्र-१९८४
२. प्रशिक्षण व रोजगार कार्यक्रम -१९८७
३. राष्ट्रीय महिला कोश कार्यक्रम -१९९३
४. महिलांविरुद्ध केला जाणारा सर्व प्रकारचा भेदभाव नष्ट करणारा ठराव-१९९३
५. तांत्रिक कौशल्यांचे प्रशिक्षण -१९९७
६. महिला व बालकांच्या व्यापारास प्रतिबंध -१९९८
७. स्वयंसिद्धा एकात्मिक विकास योजना २००० ते २००१
८. श्वाधार २००१ ते २००२ सोडण्यात आलेल्या विधवा, निरक्षित मुली व स्त्रियांसाठी
९. महिला सक्षमीकरण धोरण - २००१
१०. लिंगभावात्मक समतेसाठी अर्थ संकल्पाची निर्मिती करण्याची मोहीम सुरु केली - २००४-०५
११. महिलांना प्रशासकीय सेवेत ३३ टक्के आरक्षण देण्यात आले.
१२. ७३ व्या घटनादुरुस्तीनुसार स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये ३३ टक्के आरक्षण २०११ पासून महिलांना स्थानिक स्वशासनात ५० टक्के आरक्षण देण्यात आले.

भारतात स्त्रियांना मानवी हक्काची जाणीव व्हावी म्हणून 'राष्ट्रीय महिला आयोगाची' स्थापना करण्यात आली. महाराष्ट्रात २४ फेब्रुवारी १९७५ मध्ये 'महिला आर्थिक विकास' महामंडळाची स्थापना करण्यात आली. केंद्रशासनाच्या आयोगानुसार महाराष्ट्रात महिला सबलीकरणासाठी व रक्षणासाठी महिला आयोगाची दि. २५ एप्रिल १९९३ रोजी स्थापना करण्यात आली. महाराष्ट्र हे 'महिला धोरण' करणारे भारतातील १ले राज्य ठरले.

महिला सबलीकरण म्हणजे काय—

महिलांच्या स्वतःच्या क्षमतासंबंधी आत्मविश्वास निर्माण करणे म्हणजे 'महिला सबलीकरण' होय. या सबलीकरणात पुढील गोष्टींचा समावेश होतो.

१. स्वतः निर्णय घेण्याचे सामर्थ्य निर्माण करणे.
२. लोकशाही पद्धतीने इतरांचे दृष्टीकोन बदलण्याची योग्यता असणे.
३. स्वतःची सकारात्मक प्रतिमा तयार करणे व नकारात्मक गोष्टींवर ताबा मिळविणे.

शासनाने महिला सबलीकरणाच्या दृष्टीने केलेले प्रयत्न—

समाजात महिलांना सन्मानाने जगता यावे व त्यांच्या मानवी हक्कांचे जतन व्हावे त्यांना सुरक्षितता मिळावी यासाठी शासनाने कायदे निर्माण केले. परंतु त्या कायद्याची अंमलबजावणी होताना दिसत नाही. तरी सरकार व समाज यांच्या प्रयत्नातूनच महिला सबलीकरणाची वाटचाल योग्य दिशेने होईल.

भारतात महिला सबलीकरणाची प्रक्रिया—

१. विविध क्षेत्रात महिला सहभागी होताना दिसत आहेत उदा. राजकारण, प्रसारमाध्यमे, शिक्षण वगैरे
२. भारतीय संविधानातील स्त्रियांना मिळालेल्या अधिकाराने स्त्रिया एकत्रित येवून लढा देवू लागल्या आहेत.
३. महिला आरक्षण विधेयक हे महिलांच्या सबलीकरणाच्या दृष्टीने महत्वाची बाब ठरते.
४. बचत गटांच्या निर्मितीमुळे गावागावांत कुटुंबांचे आर्थिक स्थितीत बदल घडत आहेत.
५. राजकारणात महिलांना ५० टक्के आरक्षण देण्यात आले. हा सबलीकरणाच्या दृष्टीने महत्वाचा निर्णय ठरतो.

महाराष्ट्रात महिला सबलीकरणाच्या दृष्टीने प्रयत्न —

१. महिलांच्या संरक्षणात्मक कायद्याचा भंग झाल्यास न्यायाधिकरणाकडे तक्रार दाखल करणे.
 २. आगतिक लाचार स्त्रियांना अन्यायाविरुद्ध लढा देण्यासाठी मोफत मार्गदर्शन व सल्ला देणे.
 ३. विविध कार्यक्षेत्रात स्त्रियांचा होणारा लैंगिक छळ, आजार, शैक्षणिक समस्या इ. प्रश्नांचा अभ्यास करून महिला विषयक धोरण आखण्यास शासनास मदत करणे.
 ४. स्त्री अत्याचारविषयक खटल्यावर लक्ष ठेवून चौकशी करणे तसेच पोलीस कारवाहीवर लक्ष ठेवणे.
- या धोरणामुळे महिलांना स्वतःचा विकास साधणे शक्य झाले आहे. शिक्षणाच्या माध्यमातून प्रत्येक स्त्रीला तिच्या हक्काची जाणीव प्राप्त झाली पाहिजे. याचबरोबर आणखीन ही सबलीकरणाच्या दृष्टीने उपाययोजना करता येतील.

१. कुटुंबातील महिलांना प्रोत्साहन देणे.
२. महिलांना मिळणा—या मानवी हक्काविषयी जाणीव निर्माण करणे.
३. पुरुष संस्कृतीत बदल करणे.
४. प्रशासनात महिलांचे प्रमाण वाढविणे
५. महिलांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करणे.
६. महिलांवरील अत्याचारासाठी गुन्हेगारास कठोर शिक्षेची कारवाई करणे.
७. सर्व स्त्रियांना शिक्षणाची संधी देणे.
८. महिलांना कायद्याची माहिती देणे.

थोडक्यात — देशाच्या प्रगतीसाठी, मताधिकारासाठी, महिला आरक्षण, दुर्बल घटकांना आरक्षण, माहितीचा अधिकार इत्यादी तरतूदी, उपाययोजनांचा लाभ घेण्याची क्षमता महिलांमध्ये निर्माण झाली पाहिजे

संदर्भ ग्रंथ :

१. योजना, मार्च २०११ — डॉ.मनिषा बेडसे
२. मानवी हक्क : एक दृष्टीक्षेप, — डॉ.देशपांडे
३. भारत मानवाधिकार— एम.सी.चतुर्वेदी
४. मानवी हक्क व समाज — नंदकुमार भारंबे
५. भारतीय स्त्री व मानवाधिकार— डॉ.स्मिता मेहने